

UDK: 633.511:811.512.121

INTEGRACIYALIQ LINIYALAR QATINASIWINDA JARATILǴAN F₆ GIBRIDLERINDE TALSHIQ SHIǴIMI HÁM ÓZGERIWSHEǴLIGI

Turımbetov Muratbay Shamshetovich

Awıl xojalıq ilimleri filosofiya doktorı(PhD), Dıyxanshılıq awıl xojalıǵı eginleri selekciyası hám tuqımgershiligi kafedrası dotsenti w.w.a
muratbayturimbetov1970@gmail.com

Kalbaeva Barshınay Perdebaevna, Adilbaeva Aysulıw Amanbay qızı

Qaraqalpaqstan awıl xojalıǵı hám agrotexnologiyalar institutı studentleri

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17536644>

Аннотация. В статье подчеркивается, что в проводимых на протяжении многих лет исследованиях по улучшению качества хлопкового волокна можно добиться масштабного варьирования качественных характеристик волокна за счет межвидовой гибридизации.

Ключевые слова. Хлопок, волокно, выход волокна, межвидовой, селекционный материал, диплоид, гибрид, гребень.

Annotation. In the article, it is emphasized that in the research conducted for many years on the improvement of the quality of cotton fiber, it is possible to achieve a large-scale variation in fiber quality characteristics through interspecies hybridization.

Key words. Cotton, fiber, fiber yield, interspecies, breeding material, diploid, hybrid, ridge.

Kirisiw. Paxta talshıǵınıń jáhán bazarına shıǵıwında hám óz ornına iye bolıwında talshıq sapasınıń ornı sheksiz bolǵanlıqtan, ǵawashanıń basqa xojalıq belgilerin jaqsılaw menen bir qatarda talshıq sapasına da úlken itibar qaratıw lazım boladı. Atap aytqanda, ǵawashanıń *G.arboreum* x *G.anomalum* túrler aralıq gıbrıd ósimliklerin *G.hirsutum* L.hám *G.borbodense* L.túrleri menen gıbrıdlew arqalı jaratılǵan jańa gıbrıd ósimliklerde talshıq uzınlıǵı, bekkemligi hám názikligi artıwı menen birge jánlıklerge hám keselliklerge shıdamlılıǵı da artqanlıǵı atap ótilgen.

Házirgi dáwirde paxta jetistiriwshi mámleketlerde bar paxta genofondınan paydalanıw tiykarında paxtashılıqtı rawajlandırıw, á sirese, ónimdarlıqtı arttırıw hám talshıq sapasın jaqsılaw boyınsha alıp barılıp atırǵan ilimiy izleniwler óz áhmiyetin joǵaltqan joq[1]. Bul da respublikamız genofondınan jabayı paxta qosımshaların engiziw arqalı xalıq xojalıǵı ushın bahalı qásiyetke iye bolǵan siyrek ushırasatuǵın donorlardı anıqlaw hám olardı selekciya procesine tartıw boyınsha izertlewlerdi kúsheytiwdi talap etedi. Házirgi waqıtta túrler aralıq 3-4-5 ózine tán gıbrıdleniw (*G.hirsutum* L, *G.barbadense* L, *G.thurberi* Tod., *G.raimondii* Ulbr. hám *G.arboreum* L.) boyınsha ótkerilgen izertlewler nátiyjesinde jańa introgressiv

ğawasha liniyalari hám sortlari jaratıldı. ĞFRGTU ğawashada ámeliy hám genetikalıq selekciya ushın tiykarǵı material bolıp xizmet etiwı múmkin [2,4,5,8].

Sunday-aq, ğawashanıń jabayı diploid túrlerin túrler aralıq *G.thurberi* *Tod.x G.raimondii*. gibridlew nátiyjesinde amfidiploidlar hám olar qatnasında alınǵan ósimlikler ústinen izertlewler alıp barılǵan hám alınǵan talshıq shıǵımı, talshıq uzınlıǵı joqarı jáne maylı gibríd úlgilerde xojalıq ushın bahalı bolǵan belgiler arasındǵı unamsız baylanıslardı túrler aralıq gibridlew járdeminde buzılǵanlıǵın kórsetip bergen. Miywe shaqalarında ğórekler túbi orayınan shetine qaray uzaqlasqan sayın talshıqtıń uzınlıǵı, metrikalıq nomeri artıp barıwı hám jetilgen talshıqlar procenti jáne talshıqtıń bekkemligi kemeyiwı izertlewlerde óz kórinisin tapqan. Sh.Namazov, R.Yuldasheva [7] hám basqa alımlar tárepinen genetikalıq uzaq gibridlew dawamında joqarı áwladlarda talshıq shıǵımı boyınsha tallawlar alıp barılǵan. F₅ gibríd kombinacijalarında talshıq shıǵımı unamlı bolǵan qásiyetlerin kórsetti. Izertlewler nátiyjesinde AQSH úlgilerinde talshıq shıǵımı yaǵnıy 38,4% ten 40,7% aralıǵında dizimge alındı. Sunday-aq, izertlewler nátiyjesinde talshıq shıǵımı joqarı bolǵan, ğawasha semeystvaları genetikalıq-selekciyalıq izertlewlerde baslanǵısh material sıpatında keńnen paydalanıw ushın usınıs etildi. Joqarıdaǵılardı názerde tutqan halda, izertlewlerimizde talshıq shıǵımı belgilerin úyreniwge ayrıqsha itibar qaratıldı.

Nátiyjeler. Sultan sortı qatnasıwında shaǵılıstırılǵan F₆ gibríderinde de talshıq shıǵımınıń ózgeriwsheliǵı boyınsha ilimiy izertlew jumislari alıp barıldı. Izertlew nátiyjelerine qaray talshıq shıǵımı 37,5% ten (T-4672-73/16 x Sultan) 41,1% ke shekem (T-4684-86/16 x Sultan) bolǵanlıǵın kóriwimiz múmkin. Bul selekciyalıq materiallar standart S-6524 ğawasha sortına salıstırılǵanda (36,2%) barlıq gibríderden standartqa salıstırılǵanda 1,7% ten 4,9% ke shekem ústinlikti kóriwimiz múmkin.

Introgressiv liniyalardıń shaǵılıstırıwınan alınǵan F₆ gibríderde talshıq shıǵımı kórsetkishi.

№	Duragay kombinaciya	M±m	V%
1	Úlgi C-6524	36,2±1,03	2,50
2	F ₆ T-4672-73/16 x Sultan	37,5±0,70	5,96
3	F ₆ T-4674-77/16 x Sultan	38,9±0,69	5,64
4	F ₆ T-4679-81/16 x Sultan	40,0±0,45	3,62
5	F ₆ T-4684-86/16 x Sultan	41,1±1,15	8,90
6	F ₆ T-138/16x Sultan	38,5±0,93	7,67

**“OROL BO‘YI SHAROITIDA QISHLOQ XO‘JALIK EKINLARI
SELEKSIYASI, URUG‘CHILIGI VA AGROTEXNOLOGIYALARIDA
DOLZARB MUAMMOLAR VA ULARNING INNOVATSION YECHIMLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjuman**

7	F ₆ T-470/1/16 x Sultan	40,6±0,75	5,85
8	F ₆ T-95/16 x Sultan	39,9±0,61	4,86
9	F ₆ T-158/16 x Sultan	40,4±0,89	7,02
10	F ₆ T-200/16 x Sultan	37,9±0,81	6,81
11	F ₆ T-MBF-2/16 x Sultan	39,0±0,57	4,69
12	F ₆ T-58/16 x Sultan	38,0±0,55	3,60
13	F ₆ T-1979/16 x Sultan	37,5±0,34	2,87
14	F ₆ T-175/248/16 x Sultan	38,8±0,42	3,45
15	F ₆ T-12/06/16 x Sultan	39,1±0,72	4,52
16	F ₆ T-4747-48/16 x Sultan	38,4±0,33	2,79
17	F ₆ T-BCF-2/06/16 x Sultan	39,3±0,45	3,68
18	F ₆ T-588/16 x Sultan	37,8±0,54	4,05

Talqilaw. Sh.E.Namazov hám basqalardıń maǵlıwmatlarında, túrli shaǵılıstırıwlar arqalı jaratılǵan selekciyalıq materiallardıń salıstırmalı analizi tiykarında, quramalı shaǵılıstırıw usılları nátiyjeli ekenligi anıqlanǵan.

Sh.Namazov, R.Yuldasheva hám basqa alımlar tárepinen genetikalıq uzaq gıbridleniw dawamında joqarı áwladlarda talshıq shıǵımı boyınsha analizler alıp barılǵan hám izertlewler nátiyjesinde talshıq shıǵımı joqarı bolǵan, ǵawasha shańaraqları genetikalıq-selekciyalıq izertlewlerde baslanǵısh material sıpatında keńnen paydalanıw ushın usınıs etilgen. Biziń tájiriybemizde selekciyalıq materiallar arasınan talshıq shıǵımı boyınsha 40% tan joqarı bolǵan bir qatar selekciyalıq materiallar tańlap alındı hám bular F₆T-4679-81/16 x Sultan, F₆T-4684-86/16 x Sultan, F₆T-470/1/16 x Sultan, F₆T-158/16 x Sultan selekciyalıq materialları baslanǵısh materiallar sıpatında keyingi selekciyalıq izertlewlerge baslanǵısh material sıpatında usınıs etildi.

Juwmaq. Selektiwalıq materiallar arasınan talshıq shıǵımı boyınsha 40% tan joqarı bolǵan bir qatar selektiwalıq materiallar tańlap alındı hám olar keyingi selektiwalıq izertlewlerge baslanǵısh material sıpatında usınıs etildi. Atap aytqanda, F₆T-4679-81/16 x Sultan, F₆T-4684-86/16 x Sultan, F₆T-470/1/16 x Sultan, F₆T-158/16 x Sultan selektiwalıq materialları baslanǵısh materiallar sıpatında keyingi selektiwalıq izertlewlerge baslanǵısh material sıpatında usınıs etiledi.

Paydalanilgan ádebiyatlar:

1. Abdurakhmonov IY, Abdullaev AA, Buriev Z, Shermatov Sh., Kushanov FN, Makamov A, Shapulatov U, Egamberdiev ShS, Salakhutdinov IS., Ayubov M, Darmanov M, Adylova A, Rizaeva SM, Abdullaev F, Khalikova M, Saydaliev H, Avtonomov V, Namazov ShE, Snamyan MF, Duiesenov T, Musaev J, Abdullaev AA and Abdukarimov A (2014). ["World Cotton Germplasm Resources"](#), Cotton Germplasm Collection of Uzbekistan. ["Agricultural and Biological Sciences"](#) book edited by Ibrokhim Y. Abdurakhmonov, ISBN 978-953-51-1622-6.
2. Намазов Ш, Матёкубов С, Садикова О, Мамарахимов Б, Жололов А (2023). Heredity and Vqriability of Early Maturity of Cotton Hybrids Developed by Participation of the Introgressive Progenies. *BIO Web of Conferences* 78(4)003, DOI:10.1051/bioconf/20237804003